

Σχολικός εκφοβισμός στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ο σημαντικός ρόλος των εκπαιδευτικών στην ανίχνευση, πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου

Bullying in primary and secondary education. The important role of teachers in detecting, preventing and dealing with bullying

Ελένη Κιοσσέ, Φιλολόγος, 4^ο ΓΕΛ Δράμας, M.Ed. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, kiosseel@gmail.com

Δέσποινα Κιουρτσίδου, Νηπιαγωγός, 10ο Νηπιαγωγείο Πτολεμαΐδας, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΑΠΘ, d.kiourtsidou@gmail.com

Eleni Kiosse, Philologist, 4rd Senior High School of Drama, M.Ed. Intercultural Education, kiosseel@gmail.com

Despina Kiourtsidou, Kindergarten teacher, 10° Kindergarten of Ptolemaida, Postgraduate student AUTH, d.kiourtsidou@gmail.com

Abstract: Bullying concerns the school community and the wider society in recent years. A sample of students is used in order to carry out most research. However, the important role of teachers must be recognized. This research is addressed to teachers of primary and secondary education and explores their perceptions of the phenomenon, what are the appropriate practices and what is the suitable equipment to deal with it. The survey results indicated that teachers are aware of the necessity to intervene and they are willing to face and prevent bullying. In their effort, they need support, training and assistance by specialists and competent operators in this endeavor.

Keywords: Bullying, teachers, training

Περίληψη: Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού απασχολεί ιδιαίτερα τη σχολική κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνία τα τελευταία χρόνια. Οι περισσότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για το ζήτημα αυτό χρησιμοποιούν ως δείγμα τους μαθητές. Ωστόσο, δεν γίνεται να μην αναγνωριστεί ο σημαντικός ρόλος των εκπαιδευτικών. Η παρούσα έρευνα απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και διερευνά πώς αντιλαμβάνονται το φαινόμενο, ποιες πρακτικές θεωρούν κατάλληλες και τι εφόδια

χρειάζονται για τη διαχείρισή του. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν συνειδητοποιήσει την ανάγκη παρέμβασής τους και υπάρχει διάθεση εκ μέρους τους να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση και στην πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού. Στην προσπάθειά τους αυτή, χρειάζονται στήριξη, επιμόρφωση και βοήθεια από ειδικούς επιστήμονες και αρμόδιους φορείς.

Λέξεις κλειδιά: Σχολικός εκφοβισμός, εκπαιδευτικοί, επιμόρφωση

Εισαγωγή

Το φαινόμενο του εκφοβισμού στον μαθητικό κόσμο δεν είναι καινούργιο. Ακόμα και σε λογοτεχνικά έργα συναντάμε περιγραφές παιδιών που παρενοχλούνται από άλλα παιδιά συστηματικά και πολλοί είναι οι ενήλικοι που έχουν ανάλογη προσωπική εμπειρία από τα μαθητικά τους χρόνια. Παρόλ' αυτά, οι προσπάθειες για συστηματική μελέτη του φαινομένου άρχισαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 από τον Dan Olweus στις Σκανδιναβικές Χώρες. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές του 1990 ο σχολικός εκφοβισμός έτυχε της κρατικής προσοχής και έρευνας και σε άλλες χώρες, όπως η Ιαπωνία, η Αγγλία, η Δανία, ο Καναδάς, οι ΗΠΑ και η Αυστραλία (Olweus, 2009).

Στην Ελλάδα το φαινόμενο αυτό άρχισε να γίνεται αντικείμενο προσοχής, συζήτησης και μελέτης κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Έχει απασχολήσει ακόμα και την Επιτροπή Μορφωτικών Υποθέσεων της Ελληνικής Βουλής το 2007 και, όπως αναφέρει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί και στην Ελλάδα έχουν αναδείξει την αύξηση του φαινομένου (Τσιάντης, οπ.αναφ. στον Πρόλογο του Olweus, 2009).

Το 2012 εγκαινιάστηκε από το Υπουργείο Παιδείας και λειτουργεί ο θεσμός του Παρατηρητηρίου Σχολικής Βίας και Σχολικού Εκφοβισμού, ο οποίος επιχειρεί να αντιμετωπίσει με ολοκληρωμένο τρόπο το ζήτημα της σχολικής βίας και του εκφοβισμού στις σχολικές μονάδες. Ο λόγος που συστάθηκε το «Παρατηρητήριο για τη σχολική βία και τον σχολικό εκφοβισμό» και στην Ελλάδα είναι πολλαπλός. Υπάρχει κατ' αρχάς ανάγκη για κάλυψη του βιβλιογραφικού και ερευνητικού κενού αναφορικά με την καταγραφή των κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών της σχολικής βίας στη χώρα μας. Επιπλέον, παρατηρείται έξαρση της δυσλειτουργίας των σχέσεων λόγω της οικονομικής κρίσης και των κοινωνικών αλλαγών που αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα.

Στο πλαίσιο αυτό ο στόχος του Παρατηρητηρίου είναι η μέριμνα για την πρόνοια και την ασφάλεια των μελών της σχολικής κοινότητας ενάντια στη σχολική βία και τον εκφοβισμό. Μέλημα του Παρατηρητηρίου είναι: α) η καταγραφή, η μελέτη και η ταυτοποίηση των περιπτώσεων σχολικής βίας και παράλληλα η διοχέτευσή τους σε πιστοποιημένους φορείς για τη διαχείρισή τους, β) ο σχεδιασμός, η υποστήριξη και η εποπτεία δράσεων που θα υλοποιούνται στην εκπαιδευτική κοινότητα, γ) η παροχή κατευθύνσεων και οδηγιών προς τη

σχολική κοινότητα αναφορικά με τα βήματα διαχείρισης των συμβάντων (κοινό πρωτόκολλο διαχείρισης) και δ) η εκπόνηση μελετών και η ανατροφοδότηση της έρευνας.

Το Παρατηρητήριο αποτελεί την πρώτη μέχρι σήμερα συντονισμένη και γενικευμένη κίνηση που εξακτινώνεται προς όλες τις σχολικές βαθμίδες. Για πρώτη φορά η προσπάθεια αφορά συνολικά την τοπική κοινωνία με όλους τους εγκεκριμένους φορείς - υπηρεσίες, εθελοντικές οργανώσεις, τοπικές αρχές - που μπορούν να συνεισφέρουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου (Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Α.Μ.Θ., 2014).

Αν και έχει αυξηθεί σημαντικά το ερευνητικό ενδιαφέρον γύρω από τον σχολικό εκφοβισμό και την αντιμετώπισή του, αυτός παραμένει ένα σημαντικό πρόβλημα με ιδιαίτερη δυναμική. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Έρευνα του Χαμόγελου του Παιδιού (2012), ένας στους τρεις Έλληνες μαθητές έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού. Επιπλέον, η οικονομική κρίση που πλήττει τα τελευταία χρόνια τη χώρα μας έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο τους ενήλικους, αλλά και τα παιδιά και είναι πολύ πιθανό να αυξηθούν τα περιστατικά εκδήλωσης βίας και στον σχολικό χώρο.

Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχουν πολλές έρευνες στην Ελλάδα που να προσεγγίζουν το φαινόμενο από την οπτική των εκπαιδευτικών, οι οποίοι καλούνται να το αντιμετωπίσουν και μπορούν με τις ενέργειές τους να συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στην πρόληψη και αντιμετώπισή του. Για τους λόγους αυτούς αποτελεί ένα ιδιαίτερα καίριο και ουσιώδες θέμα προς μελέτη και έρευνα.

1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Εννοιολογική αποσαφήνιση

Ο ελληνικός όρος «σχολικός εκφοβισμός ή βία» αποτελεί απόδοση του διεθνούς όρου «bullying», ο οποίος καθιερώθηκε στην Αγγλία και χρησιμοποιείται ευρέως και στην αμερικάνικη βιβλιογραφία. Στις Σκανδιναβικές Χώρες χρησιμοποιείται αντίστοιχα ο όρος «mobbing» (Αρτινοπούλου, 2001· Olweus, 2009).

Ο σχολικός εκφοβισμός ή η σχολική βία ορίζεται από τον Olweus, ο οποίος θεωρείται πρωτοπόρος στην έρευνα για το φαινόμενο αυτό, με τον ακόλουθο τρόπο: «ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται, όταν υποβάλλεται κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους μαθητές. Μία ενέργεια θεωρείται αρνητική, όταν κάποιος σκόπιμα βλάπτει ή επιχειρεί να βλάψει ή να ενοχλήσει κάποιον άλλον. Επιπλέον, μεταξύ των μαθητών υπάρχει διαφορά δύναμης, που σημαίνει ότι ο μαθητής που εκτίθεται στις αρνητικές ενέργειες δυσκολεύεται να αμυνθεί» (Olweus, 2009: 29-30).

Σύμφωνα, επομένως, με τον Olweus, το φαινόμενο του εκφοβισμού χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα τρία κριτήρια: α) είναι σκόπιμη βλάβη, β) πραγματοποιείται κατ' επανάληψη και

κατ' εξακολούθηση και γ) μέσα σε μια διαπροσωπική σχέση που χαρακτηρίζεται από ανισότητα δυνάμεων.

Ανάλογος είναι και ο ορισμός που διατυπώνει ο Farrington (1993). Θεωρεί ότι ο σχολικός εκφοβισμός έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά: 1) φυσική, λεκτική ή ψυχολογική επίθεση ή προσβολή, 2) πρόθεση να προκαλέσει φόβο, ανησυχία ή πόνο στο θύμα, 3) περιλαμβάνει ανισορροπία δύναμης, 4) επαναλαμβάνεται από τα ίδια παιδιά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με τον Farrington, οι περιπτώσεις όπου ένα ή περισσότερα παιδιά ανάλογης ή ίσης δύναμης ή εξουσίας επιτίθενται το ένα στο άλλο δεν αποτελούν περιστατικά bullying.

Τέλος, οι Tattum και Tattum (1992) εστιάζουν κυρίως στην εκούσια και συνειδητή επιθυμία του δράστη να προκαλέσει βλάβη σε κάποιο άτομο, καθώς και αισθήματα πίεσης και στρες, ενώ οι Smith και Sharp (1994) δίνουν έμφαση στη σχέση εξουσίας ανάμεσα στο θύμα και στον δράστη.

1.2 Μορφές σχολικού εκφοβισμού

Οι κυριότερες μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται ο σχολικός εκφοβισμός είναι οι ακόλουθες:

- **Λεκτικός εκφοβισμός:** απειλές, βρισιές κοροϊδίες, παρατσούκλια, ρατσιστικά και σεξιστικά σχόλια, απειλητικά τηλεφωνήματα, κ.ά.
- **Σωματικός εκφοβισμός:** κλοτσιές, γροθιές, τσιμπήματα, σπρωξίματα, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων του θύματος, κ.ά.
- **Κοινωνική απομόνωση και αποκλεισμός:** σκόπιμος αποκλεισμός από την ομάδα, αγνόηση, αποκλεισμός από δραστηριότητες (Olweus, 2009· Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008)
- **Σεξουαλικός εκφοβισμός:** άσεμνες χειρονομίες και αγγίγματα, σχόλια, αστεία ή σκίτσα σεξουαλικού περιεχομένου.
- **Ηλεκτρονικός – Διαδικτυακός εκφοβισμός:** περιλαμβάνει τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, όπως κινητά τηλέφωνα, διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, e-mails κ.ά., για την ανάρτηση και διακίνηση προσβλητικών για το θύμα κειμένων, φωτογραφιών ή βίντεο. Έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις στις μέρες μας (Ευρωπαϊκή Έρευνα για τον Σχολικό Εκφοβισμό, 2012· Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).
- **Ρατσιστικός εκφοβισμός:** εκφράζεται σωματικά, κοινωνικά και ψυχολογικά και στοχεύει στο στιγματισμό του θύματος, λόγω εθνικής, κοινωνικής, θρησκευτικής προέλευσης ή οικονομικής κατάστασης ή κάποιας αναπηρίας. Δημιουργεί αισθήματα ματαίωσης και αποστέρησης (Smith, 2003, όπ. αναφ. στην Ευρωπαϊκή Έρευνα για τον Σχολικό Εκφοβισμό, 2012).

1.3 Χαρακτηριστικά θυμάτων, δραστών, θεατών

Τα χαρακτηριστικά των θυμάτων

α) Παθητικά ή υποτακτικά θύματα

Τα τυπικά θύματα είναι περισσότερο αγχώδη και ανασφαλή από τον μέσο όρο των μαθητών. Παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και δεν έχουν καλή αυτοεικόνα. Είναι ντροπαλοί, ευαίσθητοι, ήσυχοι και επιφυλακτικοί. Συνήθως, αντιδρούν με κλάμα ή απόσυρση. Τις περισσότερες φορές τα χαρακτηριστικά αυτά συνδυάζονται και με σωματική αδυναμία (Olweus, 2009).

β) Προκλητικά θύματα

Χαρακτηρίζονται από ένα συνδυασμό αγχώδους και επιθετικής συμπεριφοράς. Παρουσιάζουν συχνά προβλήματα συγκέντρωσης και η συμπεριφορά τους μπορεί να προκαλέσει εκνευρισμό στους συμμαθητές και τους δασκάλους τους. Ορισμένοι μπορούν να χαρακτηριστούν και ως υπερκινητικοί (Olweus, 2009).

γ) Μαθητές που εναλλάσσουν τον ρόλο του θύματος και του θύτη

Πρόκειται για μαθητές που μπορεί να εκφοβίζονται από πιο δυνατά παιδιά και οι ίδιοι να εκφοβίζουν τους ασθενέστερους (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008). Η έρευνα του Olweus έδειξε ότι ένας σημαντικός αριθμός μαθητών που θυματοποιήθηκε διατήρησε τον ρόλο αυτό αρκετό χρονικό διάστημα (Olweus, 2009).

Τα χαρακτηριστικά των δραστών

α) Δράστες - Νταήδες

Χαρακτηριστικό τους γνώρισμα αποτελεί η επιθετικότητα που πολλές φορές (κυρίως στα αγόρια) συνδυάζεται και με σωματική δύναμη. Είναι παρορμητικοί και θέλουν να κυριαρχούν έναντι των άλλων. Δεν έχουν ενσυναίσθηση προς τα θύματά τους. Μπορεί να είναι δημοφιλείς σε ένα μέσο επίπεδο. Πολλοί χαρακτηρίζονται από μια υποβόσκουσα ανασφάλεια και άγχος. Ενδεχομένως, να έχουν ανατραφεί σε περιβάλλον με έλλειψη τρυφερότητας, σωματική τιμωρία ή με ανεκτική συμπεριφορά στην επιθετικότητα (Olweus, 2009).

β) Παθητικοί Νταήδες ή Οπαδοί

Ανήκουν στην ομάδα του νταή. Συμμετέχουν σε πράξεις εκφοβισμού, αλλά δεν τις ξεκινούν οι ίδιοι. Ενδέχεται να είναι ανασφαλείς και αγχώδεις (Olweus, 2009).

Οι Παρατηρητές – θεατές

Εκτός από τους δράστες και τα θύματα στα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού υπάρχουν και οι μαθητές που παρακολουθούν. Αν και δεν συμμετέχουν ενεργά μπορεί να επηρεαστούν. Αυτοί χωρίζονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

- Μαθητές που απλά παρακολουθούν.
- Μαθητές που ακολουθούν τον δράστη.
- Μαθητές που ενισχύουν το επεισόδιο.
- Μαθητές που υποστηρίζουν το θύμα (Olweus, 2009).

1.4 Επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού

1.4.1 Επιπτώσεις στα θύματα

Σύμφωνα με μελέτες, τα θύματα του σχολικού εκφοβισμού παρουσιάζουν τόσο ψυχοσωματικά προβλήματα, όπως πονοκεφάλους, κοιλιακά άλγη, διαταραχές ύπνου κ.ά., όσο και ψυχολογικά, όπως συμπτώματα άγχους, συναισθηματικής ανασφάλειας, σχολική φοβία, δυσκολίες προσαρμογής, αλλά και μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμηλή εικόνα του εαυτού τους, μοναξιά συναισθηματικές δυσκολίες, συμπτώματα κατάθλιψης, ακόμη και τάσεις αυτοκτονίας. Μπορεί να παρουσιάσουν άρνηση να πάνε στο σχολείο και να απουσιάζουν συχνά, καθώς και μείωση της σχολικής επίδοσης. Τέλος, τα θύματα του σχολικού εκφοβισμού ενδέχεται, όταν ενηλικιωθούν, να παρουσιάσουν σημαντικές ελλείψεις στην άσκηση των κοινωνικών ρόλων που τους ανατίθενται, στην ικανότητα ανάληψης ευθυνών και στη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων (Γιοβαζολιάς, 2007, οπ. αναφ. στην Ευρωπαϊκή Έρευνα για τον Σχολικό Εκφοβισμό, 2012· Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

1.4.2 Επιπτώσεις στους δράστες

Έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά που ασκούν σχολικό εκφοβισμό έχουν αυξημένες πιθανότητες να παρουσιάσουν και άλλες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς: βανδαλισμούς, κλοπές, αλκοολισμός, κ.ά. (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008). Διαχρονικές μελέτες έχουν δείξει ότι περίπου το 60% των αγοριών που χαρακτηρίστηκαν νταήδες καταδικάστηκαν τουλάχιστον μια φορά μέχρι τα 24 τους χρόνια και το 35-40% είχαν περισσότερες καταδίκες από όσους δεν είχαν εμπλακεί σε περιστατικά σχολικής βίας (Olweus, 2009).

1.4.3 Επιπτώσεις στους παρατηρητές – θεατές

Αρνητικές είναι οι συνέπειες και για όσα παιδιά βλέπουν τα περιστατικά εκφοβισμού να συμβαίνουν γύρω τους, χωρίς να μπορούν να κάνουν κάτι γι' αυτό. Φοβούνται πολύ και συχνά νιώθουν ότι θα μπορούσαν να είναι τα ίδια στη θέση του θύματος. Θεωρούν αρνητικό το κλίμα στο σχολείο και γι' αυτό μπορεί να παρουσιάσουν χαμηλή σχολική επίδοση. Μπορεί ακόμη να νιώθουν άγχος και ανασφάλεια, θλίψη και αδυναμία. Τα περιστατικά αυτά περιορίζουν το δικαίωμα των παιδιών να ζουν σε ένα ασφαλές σχολικό περιβάλλον (Olweus, 2009· Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

2 Έρευνες για τον σχολικό εκφοβισμό

2.1 Οι έρευνες στο εξωτερικό

Η πρώτη μεγάλη έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, περίπου στο 1/4 του συνόλου των μαθητών της χώρας, πραγματοποιήθηκε από τον Olweus σε 130.000 μαθητές δημοτικών και γυμνασίων της Νορβηγίας την περίοδο 1983-1986. Παράλληλα, ο Olweus διεξήγαγε έρευνα με το ίδιο ερωτηματολόγιο στη Σουηδία και συμπλήρωσε την έρευνά του με στοιχεία από 300-400 εκπαιδευτικούς και 1000 γονείς το 1985. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το 15% των μαθητών έχουν εμπλακεί σε ανάλογα επεισόδια, είτε ως θύματα (9%) είτε ως δράστες (7%) ή και τα δυο (1,6%). Παρόμοια και λίγο πιο αυξημένα ήταν και τα ποσοστά στη Σουηδία.

Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, οι μαθητές δηλώνουν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν δραστηριοποιούνται στα συγκεκριμένα περιστατικά και δεν το συζητούν μαζί τους. Τα ίδια προβλήματα αντιμετωπίζει και η Σουηδία και μάλιστα σε λίγο μεγαλύτερο βαθμό από τη Νορβηγία. Επιπλέον, διαφαίνεται ότι τα αγόρια ήταν συχνότερα θύματα ή αυτουργοί άμεσου εκφοβισμού από ότι τα κορίτσια. Τα αγόρια μάλιστα εκδηλώνουν κυρίως βία με σωματική επαφή, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν έμμεσους τρόπους παρενόχλησης. Στις χώρες αυτές υπάρχει πλέον ένα επαρκές θεσμικό πλαίσιο για την πρόληψη της σχολικής βίας (Olweus, 2009).

Η Ολλανδία έχει, επίσης, να επιδείξει ένα ευρύ φάσμα ερευνητικών δεδομένων ειδικά κατά τη δεκαετία του '90. Σε εθνική έρευνα του Mooij σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση τη χρονική περίοδο 1992-1993 οι μαθητές αναφέρουν ότι έχουν πέσει θύματα σωματικής βίας τουλάχιστον μια φορά σε ποσοστό 15%, συναισθηματικής βίας και βλάβης της παρουσίας τους σε ποσοστό 43%, ενώ το 22% των μαθητών δηλώνει ότι έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση από αγόρια και το 14% από κορίτσια. Από την άλλη πλευρά, οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν ότι μόνο ένα ποσοστό 8% έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού από άλλους μαθητές. Αρκετές πολιτικές σχεδιάστηκαν στη χώρα για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου (Αρτινοπούλου, 2001).

Η Φιλανδία δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες ως προς την έκταση και τη συχνότητα του φαινομένου. Στον τομέα της πρόληψης και της αντιμετώπισης έχει συνδέσει το φαινόμενο με την ψυχική υγεία των μαθητών και την κοινωνική τους ένταξη (Αρτινοπούλου, 2001).

Στη Δανία η έρευνα σε εθνικό επίπεδο δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα. Υπάρχουν, όμως, πολλές μικρής εμβέλειας έρευνες και έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας το 1996 που δείχνουν ένα μάλλον υψηλό ποσοστό θυμάτων και δραστών σχολικού εκφοβισμού. Η χώρα αναλαμβάνει σημαντικές πρωτοβουλίες για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού στο κεντρικό επίπεδο της πολιτικής εξουσίας.

Η Γερμανία παρουσιάζει πλούτο ερευνητικών στοιχείων στα επιμέρους κρατίδια, ωστόσο η ομοσπονδιακή οργάνωση της χώρας δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σε εθνικό επίπεδο. Τα ερευνητικά στοιχεία - έρευνα του Schwind και μαθητική έρευνα της Νυρεμβέργης το 1994 (Nuremberg Pupils Survey) - δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα οξυμμένο το

πρόβλημα της σχολικής βίας στη χώρα και μορφές, όπως η λεκτική βία και ο βανδαλισμός, είναι συχνότερες από άλλες μορφές σοβαρής θυματοποίησης.

Το ζήτημα της ασφάλειας στο σχολείο αποτελεί θέμα δημόσιου ενδιαφέροντος στην Αγγλία. Τη δεκαετία του '90 διεξήχθησαν έρευνες από το Πανεπιστήμιο του Leicester σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 4000 σχολείων και στην εκπαιδευτική περιοχή του Sheffield με δείγμα 6748 μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα παρουσίασαν σχετικά υψηλά επίπεδα εκφοβισμού, καθώς το 27% των μαθητών δήλωσαν ότι έχει απειληθεί αρκετές φορές το τελευταίο τρίμηνο. Το Ηνωμένο Βασίλειο φαίνεται να υιοθετεί μια αυστηρή κατασταλτική παρά προληπτική πολιτική για το θέμα, καθώς επιδιώκει κυρίως την πειθαρχία και την αποδοχή των κανόνων (Αρτινοπούλου, 2001).

Στο Βέλγιο οι κυριότερες έρευνες ήταν του J. Ganty, του M. Born, και των B. Galand και P. Philippot. Η πρώτη δείχνει ότι υπάρχει αυξημένη βία μεταξύ των μαθητών, κυρίως με τη μορφή βανδαλισμού και καυγάδων. Η δεύτερη δείχνει ότι οι μαθητές έχουν υποστεί κλοπή μέσα στον χώρο του σχολείου σε ποσοστό 19,2%, επίθεση σε ποσοστό 3,7%, απειλές σε ποσοστό 14,3% και σεξουαλική παρενόχληση σε ποσοστό 1,1%. Η τρίτη διαπίστωσε την ανεπάρκεια των χειρισμών των δασκάλων στις περιπτώσεις σχολικής βίας (Αρτινοπούλου, 2001).

Στην Αυστρία έρευνα του Πανεπιστημίου της Βιέννης το 1994 εντοπίζει τις αιτίες της επιθετικότητας των μαθητών στο κοινωνικό τους περιβάλλον, στα ατομικά χαρακτηριστικά τους και στα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων. Παρατηρεί, επίσης, ότι οι καλές σχέσεις μέσα στη σχολική κοινότητα και τα θετικά μοντέλα στην επίλυση των διαφορών οδηγούν σε χαμηλά επίπεδα επιθετικότητας των μαθητών.

Η διεξαγωγή του πρώτου παγκόσμιου συνεδρίου για τη Σχολική Βία και τις Δημόσιες Πολιτικές στη Γαλλία δείχνει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας και της πολιτείας. Σε μεγάλη συγκριτική έρευνα στη χώρα διαπιστώθηκε συσχέτιση της βίας με τις κοινωνικοδημογραφικές συνθήκες του σχολικού πληθυσμού. Επίσης, αναφορικά με τις μορφές εκδήλωσής της διαπιστώθηκε ότι συχνότερη είναι η λεκτική βία σε ποσοστό 58% και ακολουθούν τα ψεύδη και οι συκοφαντίες σε ποσοστό 55% και οι καυγάδες σε ποσοστό 9%.

Στην Ισπανία έχουν γίνει έρευνες που εντοπίζουν το μέγεθος και τη φύση του προβλήματος. Σε διεξοδική έρευνα που διεξήχθη το 1995-1997 στη χώρα το 22% των μαθητών δήλωσε ότι το πρόβλημα δεν τους αγγίζει, ενώ το 10% δήλωσε ότι υπήρξε θύμα και το 20% περιέγραψε τον εαυτό του ως θύτη, ενώ η πλειονότητα των μαθητών που εμπλέκονταν σε περιστατικά βίας άλλοτε υπήρξε θύμα και άλλοτε θύτης. Στη χώρα εφαρμόζονται ολοκληρωμένα προγράμματα παρέμβασης προσαρμοσμένα στις ιδιαιτερότητές της (Αρτινοπούλου, 2001).

Έρευνα σε 4.743 μαθητές δημοτικού στον Καναδά ανέδειξε ότι το 15% των μαθητών έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό, ενώ το 6% έχουν ασκήσει εκφοβισμό σε συμμαθητές τους και ένα μικρό ποσοστό 2% ήταν ταυτόχρονα δράστες και θύματα (O'Connell, et al., 1997). Η Αμερικανική Ιατρική Ένωση (American Medical Association) αναφέρει ότι το 15-30% των μαθητών στις ΗΠΑ εμπλέκονται ως θύτες ή θύματα εκφοβισμού, ενώ πάνω από τα 2/3 αυτών

πιστεύουν ότι το σχολείο δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στην αντιμετώπιση του εκφοβισμού (Γιαννακοπούλου, 2014).

2.2 Έρευνες για τον ρόλο των εκπαιδευτικών

Στην έρευνα του Olweus το χρονικό διάστημα 1983-86 οι μισοί περίπου μαθητές δημοτικού και γυμνασίου απάντησαν ότι οι δάσκαλοι δεν έκαναν κάτι για να σταματήσουν τον εκφοβισμό και ακόμα περισσότεροι ότι δεν το συζητήσαν καν μαζί τους. Από την άλλη πλευρά, όμως, ο Olweus διαπίστωσε ότι, όταν η παρουσία των εκπαιδευτικών είναι αυξημένη στα διαλείμματα, η βία στο σχολείο είναι μικρότερη (Olweus, 2009).

Έρευνα των Ziegler και Rosenstein - Manner (1991) σε μαθητές, εκπαιδευτικούς και γονείς σχολείων του Καναδά έδειξε ότι ένας στους επτά μαθητές έχει υποστεί σχολικό εκφοβισμό. Επιπλέον, έδειξε ότι υπάρχει διάσταση απόψεων σχετικά με την παρέμβαση των εκπαιδευτικών, καθώς οι μαθητές αναφέρουν ότι μόλις το 25% των εκπαιδευτικών παρεμβαίνουν στα περιστατικά εκφοβισμού, ενώ αντίστοιχα οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν ότι το 75% αυτών παρεμβαίνει. Οι Unnever και Cornell (2003) σε έρευνα τους σε 2.400 μαθητές επιβεβαιώνουν την άποψη των μαθητών ότι ούτε οι εκπαιδευτικοί, αλλά ούτε και οι συμμαθητές, παρεμβαίνουν για να εμποδίσουν τον σχολικό εκφοβισμό. Παρόλο που οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι παρεμβαίνουν στα περιστατικά εκφοβισμού, έρευνα παρατήρησης στον Καναδά έδειξε ότι αντιλαμβάνονται μόνο το 15% με 18% αυτών των περιστατικών (Craig, Pepler & Atlas, 2000).

Νεότερη ποιοτική έρευνα της Gleason (2011) σε εκπαιδευτικούς και διευθυντές Μέσης Εκπαίδευσης διαπιστώνει ότι γνωρίζουν το φαινόμενο και το αντιμετωπίζουν κατά κύριο λόγο συζητώντας με τους μαθητές. Εντοπίζει, ταυτόχρονα, ότι θεωρούν πως δεν είναι κατάλληλα εφοδιασμένοι για τη διαχείρισή του και γι' αυτό ζητούν περαιτέρω εκπαίδευση.

Έρευνα των Kennedy, Russom και Kevorkian (2012) σε εκπαιδευτικούς και διευθυντές δείχνει ότι και οι δύο θεωρούν σημαντική την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Ωστόσο, υπάρχει διαφορά στο πώς αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους σ' αυτή, καθώς οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι πρέπει οι ίδιοι να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο, ενώ οι διευθυντές αισθάνονται πιο άνετα να το συζητήσουν με τους γονείς. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί σε μεγαλύτερο βαθμό από τους διευθυντές θεωρούν απαραίτητη την εφαρμογή ενός προγράμματος πρόληψης.

2.3 Έρευνες στην Ελλάδα

Η ευρωπαϊκή έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2012 για τον σχολικό εκφοβισμό σε έξι ευρωπαϊκές χώρες (Βουλγαρία, Εσθονία, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία και Ελλάδα), με συντονιστή στην Ελλάδα το «Χαμόγελο του Παιδιού», κατέταξε τη χώρα μας στην τέταρτη θέση, μετά τη Λιθουανία, Εσθονία και Βουλγαρία. Σύμφωνα με την έρευνα, το 31,98% των

μαθητών δηλώνουν ότι έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού, ενώ το ποσοστό των δραστών είναι μικρότερο σε σχέση με τις άλλες χώρες και ανέρχεται στο 30,2%. Ο αριθμός των μαθητών - μαρτύρων ξεπερνά τους μισούς (59%). Παρατηρήθηκε σημαντική συσχέτιση της κακής σχέσης με την οικογένεια, τους συμμαθητές και τους εκπαιδευτικούς, με το ποσοστό θυματοποίησης. Ωστόσο, το μεγαλύτερο ποσοστό των θυμάτων (67%) επέλεξαν να μιλήσουν και προτίμησαν γι' αυτό κάποιον φίλο. Η κυριότερη μορφή σχολικού εκφοβισμού, σύμφωνα με την έρευνα, είναι η λεκτική βία σε ποσοστό 74,7%, ενώ η σωματική βία συναντάται σε μικρότερο ποσοστό της τάξης του 34,26% (Ευρωπαϊκή Έρευνα για το Σχολικό Εκφοβισμό, 2012).

Έρευνα που πραγματοποίησε το ΕΨΥΠΕ σε μαθητές και εκπαιδευτικούς Δημοτικών σχολείων της Αττικής την περίοδο 2011-2013 έδειξε αύξηση ως προς τον αριθμό των μαθητών που εκφοβίζονται σε σχέση με παλαιότερη έρευνα του ΕΨΥΠΕ το 2010. Έτσι το ποσοστό αυτών που εκφοβίζονται από 7,9% αυξήθηκε σε 15,6%, ενώ αντίθετα το ποσοστό αυτών που εκφοβίζουν παραμένει σχεδόν ίδιο, γύρω στο 5,5%. Η συχνότερη μορφή είναι ο λεκτικός εκφοβισμός και ακολουθεί η διάδοση φημών και ο κοινωνικός αποκλεισμός (ΕΨΥΠΕ, 2012). Σε παλαιότερη έρευνα του ΕΚΚΕ, το 2007, διαφαίνεται ότι το 37% των μαθητών Δημοτικού έχει υποστεί σωματική βία και το 13% έχει ασκήσει (Μανιάτης, 2010).

Πρόσφατη έρευνα των Λαμπροπούλου και Μάνεση (2014) σε εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Αχαΐας έδειξε ότι οι τρόποι παρέμβασης των εκπαιδευτικών στον εκφοβισμό ποικίλουν και καταδεικνύουν τις θετικές προθέσεις τους. Όλοι οι εκπαιδευτικοί προβαίνουν σε ενέργειες και δεν αδιαφορούν. Οι πρώτες αντιδράσεις σε ένα περιστατικό είναι η λεκτική επίπληξη των δραστών και η παρηγοριά του θύματος. Η πιο συχνή πρακτική των εκπαιδευτικών είναι να μεταθέτουν την εύρεση λύσης στον διευθυντή της σχολικής μονάδας, ο οποίος καλείται συνήθως να τιμωρήσει τον θύτη, να στηρίξει το θύμα και να ενημερώσει τους γονείς των μαθητών. Ελάχιστοι εκπαιδευτικοί ζητούν τη συνδρομή του Σχολικού Συμβούλου ή άλλων αρμόδιων φορέων. Άλλη πρακτική των εκπαιδευτικών είναι η απευθείας ενημέρωση των γονέων του θύτη και του θύματος. Τέλος, λιγότεροι εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν προγράμματα ενδυνάμωσης της ομάδας και επίλυσης των συγκρούσεων με το σύνολο των μαθητών (Λαμπροπούλου & Μάνεσης, 2014).

3 Μεθοδολογία της παρούσας έρευνας

3.1 Οριοθέτηση του προβλήματος και σκοπός της παρούσας έρευνας

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού απασχολεί ιδιαίτερα τη σχολική κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνία τα τελευταία χρόνια, καθώς προβάλλονται συχνά από τα ΜΜΕ περιστατικά που συγκλονίζουν την κοινή γνώμη. Οι περισσότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί γι' αυτό το φαινόμενο χρησιμοποιούν ως δείγμα τους μαθητές. Ωστόσο δεν γίνεται να μην αναγνωριστεί ο σημαντικός ρόλος των εκπαιδευτικών στην ανίχνευση, την πρόληψη και την αντιμετώπισή του.

Η παρούσα έρευνα απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και σκοπός της είναι να διερευνήσει το πώς αντιλαμβάνονται το φαινόμενο, ποιες πρακτικές θεωρούν κατάλληλες για την αντιμετώπιση και την πρόληψή του και τι χρειάζονται για να εφοδιαστούν κατάλληλα για τη διαχείρισή του. Επίσης, διερευνώντας τις απόψεις και τις ανάγκες των εκπαιδευτικών, θα μπορούσε ενδεχομένως να συμβάλει και στον σχεδιασμό επιμορφωτικών προγραμμάτων.

3.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να βρει απαντήσεις στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Αναγνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί τον σχολικό εκφοβισμό;
- Ποιοι παράγοντες θεωρούν ότι συμβάλλουν στην εμφάνισή του;
- Ποιες πρακτικές αντιμετώπισης και πρόληψης του σχολικού εκφοβισμού θεωρούν κατάλληλες για τη διαχείρισή του;
- Θεωρούν σημαντική την ύπαρξη εκπαιδευτικών παρεμβάσεων στο σχολείο, ώστε να προληφθούν τα φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού;
- Θεωρούν ότι διαθέτουν την ικανότητα και τα εφόδια να διαχειρίζονται τέτοια περιστατικά και ποιες είναι οι ανάγκες τους για επιμόρφωση και υποστήριξη από ειδικούς;
- Υπάρχει διαφοροποίηση στις απόψεις των εκπαιδευτικών των δύο πόλεων για το φαινόμενο, την ικανότητά τους να το αντιμετωπίσουν και τις πρακτικές που θεωρούν κατάλληλες για τη διαχείρισή του;

3.3 Υλικά και Μέθοδοι

3.3.1 Ερευνητική Μέθοδος

Η μέθοδος που επιλέχτηκε για την υλοποίηση της παρούσας έρευνας ήταν η ποσοτική προσέγγιση και συγκεκριμένα η δειγματοληπτική έρευνα. Η δειγματοληπτική έρευνα χρησιμοποιείται για να περιγράψει, να διαπιστώσει, να προσδιορίσει απόψεις, στάσεις και πεποιθήσεις μέσω της συγκέντρωσης ποσοτικών δεδομένων με ερωτηματολόγια ή συνεντεύξεις (Creswell, 2011). Η συγκεκριμένη μεθοδολογική επιλογή θεωρήθηκε πιο κατάλληλη, γιατί δίνει τη δυνατότητα συλλογής πλήθους δεδομένων και συνδέεται άμεσα με τον σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας.

3.3.2 Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν 100 εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 50 από τη Δράμα (25 πρωτοβάθμιας: δάσκαλοι που διδάσκουν στις τρεις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού σχολείου (Δ', Ε', ΣΤ') και 25 δευτεροβάθμιας: καθηγητές

όλων των ειδικοτήτων που διδάσκουν στα Γενικά Λύκεια) και άλλοι 50 από τη Πτολεμαΐδα (25 πρωτοβάθμιας: δάσκαλοι που διδάσκουν στις τρεις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού σχολείου (Δ',Ε', ΣΤ') και 25 δευτεροβάθμιας: καθηγητές όλων των ειδικοτήτων που διδάσκουν στα Γενικά Λύκεια), οι οποίοι εργάζονται στα δημόσια σχολεία των δύο αυτών πόλεων.

3.3.3 Μέθοδος Δειγματοληψίας

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η τυχαία δειγματοληψία τριών σταδίων: η στρωματοποιημένη, η κατά συστάδες και η απλή τυχαία δειγματοληψία. Ως στρώματα θεωρήθηκαν οι δύο πόλεις και ως συστάδες θεωρήθηκαν τα δημόσια σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Δράμας και της Πτολεμαΐδας. Αρχικά με τυχαία δειγματοληψία επιλέχθηκαν οι συστάδες – σχολεία, και στη συνέχεια με απλή τυχαία δειγματοληψία επιλέχθηκαν οι εκπαιδευτικοί του κάθε σχολείου, ίσος αριθμός από τις δύο πόλεις.

3.3.4 Εργαλείο Συλλογής Ερευνητικών Δεδομένων

Στην παρούσα έρευνα ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε ένα δομημένο ανώνυμο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι αυτοσχέδιο και συντάχθηκε από τις ερευνήτριες. Για τη σύνταξή του ελήφθησαν υπόψη η σχετική βιβλιογραφία και τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών (Αρτινοπούλου, 2001· Ευρωπαϊκή Έρευνα για το Σχολικό Εκφοβισμό, 2012· ΕΨΥΠΕ, 2012· Λαμπροπούλου & Μάνεσης, 2014· Olweus, 2009).

Το ερωτηματολόγιο επιλέχθηκε ως εργαλείο συλλογής δεδομένων, γιατί η επιλογή αυτή επιτρέπει τη συλλογή πλήθους δεδομένων σε σύντομο χρόνο. Επιπλέον, με αυτό το εργαλείο μπορεί να γίνει ποσοτικοποίηση των απαντήσεων και ανάλυση των πληροφοριών που συγκεντρώνονται, γεγονός που συνάδει με την επιλογή της ποσοτικής προσέγγισης (Creswell, 2011· Javeau, 2000). Η εννοιολογική κατασκευή του στηρίζεται σε τέσσερις θεματικούς άξονες, ο καθένας εκ των οποίων περιλαμβάνει 3-4 ερωτήσεις. Συγκεκριμένα οι άξονες του ερωτηματολογίου είναι οι ακόλουθοι:

- Ο **πρώτος άξονας** περιλαμβάνει τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων: φύλο, βαθμίδα εκπαίδευσης, χρόνια υπηρεσίας, ύπαρξη ή μη επιμόρφωσης πάνω στο θέμα. Τα στοιχεία αυτά μας επιτρέπουν να ελέγξουμε την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και να διαπιστώσουμε την ύπαρξη σχετικής επιμόρφωσης. Οι ερωτήσεις που αφορούν το φύλο, τη βαθμίδα εκπαίδευσης και την ύπαρξη ή μη επιμόρφωσης είναι δυαδικές και ζητείται μια από τις δύο επιλογές. Η ερώτηση που αφορά τα χρόνια υπηρεσίας διατυπώθηκε σε κλίμακα διάταξης, σε κλάσεις ανά δεκαετίες.
- Ο **δεύτερος άξονας** περιλαμβάνει τις ερωτήσεις 1-4 και διερευνά τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, αναφορικά με την

εκδήλωσή του στα σχολεία τους, τις συχνότερες μορφές του και τους παράγοντες που τον προκαλούν, καθώς και τον βαθμό αντίληψής τους για το τι είναι ο σχολικός εκφοβισμός.

- Ο **τρίτος άξονας** ερωτήσεων περιλαμβάνει τις ερωτήσεις 5-7 και διερευνά τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη διαχείριση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού, αναφορικά με την πρόληψη και την αντιμετώπισή του. Οι απαντήσεις είναι διατυπωμένες σε διαβαθμισμένη κλίμακα likert, όπου ο εκπαιδευτικός καλείται μέσω πέντε συγκεκριμένων επιλογών (1 διαφωνώ απόλυτα, 2 διαφωνώ, 3 δεν είμαι σίγουρος/η, 4 συμφωνώ, 5 συμφωνώ απόλυτα) να επιλέξει αυτή που τον εκφράζει περισσότερο.
- Ο **τέταρτος άξονας** ερωτήσεων περιλαμβάνει τις ερωτήσεις 8-10 και διερευνά την ικανότητα των εκπαιδευτικών να διαχειριστούν το φαινόμενο και τις ανάγκες τους για επιμόρφωση και στήριξη. Οι απαντήσεις είναι, επίσης, διατυπωμένες σε διαβαθμισμένη κλίμακα likert.

3.3.5 Διαδικασία συλλογής ερευνητικών δεδομένων

Η έρευνα ξεκίνησε τον Φεβρουάριο και ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2015. Πριν τη χορήγηση του ερωτηματολογίου στην τελική φάση της ποσοτικής έρευνας, η λειτουργικότητά του ελέγχθηκε μέσω των παρακάτω προπαρασκευαστικών σταδίων:

- Πρώτο Στάδιο: Επικύρωση της εγκυρότητας όψεως και περιεχομένου του ερωτηματολογίου από τις ερευνήτριες και από τέσσερις εκπαιδευτικούς, δύο της Πρωτοβάθμιας και δύο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

- Δεύτερο Στάδιο: Πιλοτική δοκιμή του ερωτηματολογίου σε συμπτωματικό δείγμα 10 εκπαιδευτικών, επιλεγμένων με την τεχνική της αξιολογικής δειγματοληψίας, με σκοπό την ανίχνευση τεχνικών προβλημάτων κατά τη χορήγηση και συμπλήρωσή του, προβλημάτων κατανόησης του περιεχομένου, γλωσσολογικών αδυναμιών και την εκτίμηση της διάρκειας της όλης διαδικασίας (Παπαδόπουλος και συν., 2008).

Η χορήγηση των ερωτηματολογίων στην τελική φάση της έρευνας έγινε προσωπικά από τις ερευνήτριες με επισκέψεις στα σχολεία και συναντήσεις με τους εκπαιδευτικούς. Πριν τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου προηγήθηκε συζήτηση, σε φιλικό κλίμα, με τους συμμετέχοντες αναφορικά με τον σκοπό της έρευνας και τους κανόνες δεοντολογίας που τη διέπουν. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν κατά τη διάρκεια κενής ώρας των εκπαιδευτικών και η όλη διαδικασία διήρκεσε περίπου 10 λεπτά.

3.3.6 Στατιστική επεξεργασία δεδομένων

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε με χρήση του λογισμικού SPSS v.20 και καθ' όλη τη διάρκεια της ανάλυσης ως ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο σημαντικότητας θεωρήθηκε η τιμή $p=0.05$. Τα περιγραφικά στοιχεία της έρευνας παρουσιάζονται με τη μορφή συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων (ποσοστών) για τις ποιοτικές μεταβλητές και με τη μορφή μέσης τιμής και τυπικής απόκλισης για τις ερωτήσεις σε κλίμακα Likert (1=Διαφωνώ απόλυτα, 5=Συμφωνώ απόλυτα). Για τη διερεύνηση στατιστικά σημαντικών διαφορών χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός έλεγχος ανάλυσης μέσων τιμών t-test για ανεξάρτητα δείγματα, καθώς και ο μη παραμετρικός έλεγχος X^2 (chi-square).

4 Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης, όπως αυτά προέκυψαν από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών για το θέμα του σχολικού εκφοβισμού στα σχολεία της Δράμας και της Πτολεμαΐδας. Αρχικά, παρουσιάζονται τα δημογραφικά στοιχεία των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα και εν συνεχεία παρουσιάζονται τα ευρήματα που αφορούν τον σχολικό εκφοβισμό, ενώ παρουσιάζονται και τα αποτελέσματα που αφορούν τη διαφοροποίηση των απόψεων των εκπαιδευτικών ανάλογα με την πόλη, στην οποία εργάζονται.

4.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των 100 εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα. Από το σύνολό τους παρατηρήθηκε ότι το 58% ήταν γυναίκες, ενώ στην πλειονότητά τους είχαν από 11 έως 30 έτη προϋπηρεσίας (72%). Τέλος, παρατηρήθηκε ότι από το σύνολο των 100 εκπαιδευτικών οι 76 δεν είχαν λάβει επιμόρφωση σχετική με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.

Πίνακας 1. Συχνότητες και σχετικές συχνότητες (ποσοστά) για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των 100 εκπαιδευτικών

		Συχνότητα	Ποσοστό
Φύλο	Άνδρας	42	42,0%
	Γυναίκα	58	58,0%
Χρόνια Υπηρεσίας	1-10	18	18,0%
	11-20	37	37,0%
	21-30	35	35,0%
	31-40	10	10,0%
Βαθμίδα Εκπαίδευσης	Πρωτοβάθμια	50	50,0%
	Δευτεροβάθμια	50	50,0%
Έχετε λάβει	Ναί	24	24,0%

επιμόρφωση σχετική με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού;	Όχι	76	76,0%
---	-----	----	-------

Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών ανά πόλη. Παρατηρούμε ότι η πλειονότητα των εκπαιδευτικών της Πτολεμαΐδας ήταν γυναίκες (66%), ενώ στη Δράμα υπήρχε ισοδύναμη συμμετοχή αντρών και γυναικών. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι και στις δύο πόλεις η πλειονότητα των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών είχαν προϋπηρεσία από 11 έως 30 έτη, ενώ δεν είχαν λάβει κάποιου είδους επιμόρφωση σχετική με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.

Πίνακας 2. Συχνότητες και σχετικές συχνότητες (ποσοστά) για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών ανά πόλη

		Πόλη			
		Πτολεμαΐδα		Δράμα	
		Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
Φύλο	Άνδρας	17	34,0%	25	50,0%
	Γυναίκα	33	66,0%	25	50,0%
Βαθμίδα Εκπαίδευσης	Πρωτοβάθμια	25	50,0%	25	50,0%
	Δευτεροβάθμια	25	50,0%	25	50,0%
Χρόνια Υπηρεσίας	1-10	10	20,0%	8	16,0%
	11-20	19	38,0%	18	36,0%
	21-30	17	34,0%	18	36,0%
	31-40	4	8,0%	6	12,0%
Έχετε λάβει επιμόρφωση σχετική με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού;	Ναί	11	22,0%	13	26,0%
	Όχι	39	78,0%	37	74,0%

4.2 Απόψεις των εκπαιδευτικών για τον σχολικό εκφοβισμό

Αρχικά, οι εκπαιδευτικοί ρωτήθηκαν για το αν παρατηρούν κάποιες μορφές συμπεριφοράς στο σχολικό περιβάλλον, στο οποίο εργάζονται, και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 3. Από την ανάλυση των απαντήσεων προέκυψε πως στο σχολικό περιβάλλον παρατηρούνται σε μεγάλο βαθμό υβριστικά και κοροϊδευτικά σχόλια (78%) και σπρωξίματα ή χτυπήματα (65%), ενώ σπανιότερα παρουσιάζονται αρνητικά σχόλια ρατσιστικού (36%) και σεξουαλικού περιεχομένου (22%), και φαινόμενα απειλών (31%).

Πίνακας 3. Συχνότητες και σχετικές συχνότητες για τις μορφές συμπεριφοράς σχολικού εκφοβισμού που παρατηρούνται στο σχολικό περιβάλλον

		Συχνότη τα	Ποσοστό
υβριστικά και κοροϊδευτικά σχόλια	Ναί	78	78,0%
	Όχι	22	22,0%
απειλές	Ναί	31	31,0%
	Όχι	69	69,0%
σπρωξίματα, χτυπήματα	Ναί	65	65,0%
	Όχι	35	35,0%
αρνητικά σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου	Ναί	36	36,0%
	Όχι	64	64,0%
σχόλια και χειρονομίες σεξουαλικού περιεχομένου	Ναί	22	22,0%
	Όχι	78	78,0%
αποκλεισμός μαθητών από τις παρέες συνομηλίκων	Ναί	55	55,0%
	Όχι	45	45,0%

Στη συνέχεια, στον πίνακα 4, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών για το τι θεωρούν οι ίδιοι ως σχολικό εκφοβισμό. Από τις απαντήσεις προέκυψε πως οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι πράξεις σχολικού εκφοβισμού είναι η κατ' επανάληψη σκόπιμη βλάβη ενός πιο αδύναμου μαθητή από δυνατότερους (96%) και η κατ' εξακολούθηση κοινωνική απομόνωση ορισμένων αδύναμων μαθητών από τις παρέες των συνομηλίκων (90%).

Πίνακας 4. Συχνότητες και σχετικές συχνότητες για το τι θεωρούν οι εκπαιδευτικοί ως σχολικό εκφοβισμό

		Συχνότη τα	Ποσοστό
Ένας καβγάς μεταξύ μαθητών	Ναί	0	0,0%
	Όχι	100	100,0%
Η κατ' επανάληψη σκόπιμη βλάβη ενός πιο αδύναμου μαθητή από δυνατότερους	Ναί	96	96,0%
	Όχι	4	4,0%
Οι υβριστικές εκφράσεις μεταξύ μαθητών	Ναί	32	32,0%
	Όχι	68	68,0%
Περιστατικά κλοπής προσωπικών αντικειμένων	Ναί	21	21,0%
	Όχι	79	79,0%
Οι μεμονωμένες περιπτώσεις εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς	Ναί	32	32,0%
	Όχι	68	68,0%
Η κατ' εξακολούθηση κοινωνική	Ναί	90	90,0%

απομόνωση ορισμένων αδύναμων μαθητών από τις παρέες των συνομηλίκων	Όχι	10	10,0%
---	-----	----	-------

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε τις μορφές του σχολικού εκφοβισμού που παρατηρούν οι εκπαιδευτικοί στο σχολικό περιβάλλον τους. Από την ανάλυση προέκυψε (πίνακας 5) πως οι συχνότερες μορφές σχολικού εκφοβισμού που αντιμετωπίζουν είναι ο λεκτικός εκφοβισμός (90%) και η κοινωνική απομόνωση - αποκλεισμός (64%), ενώ σπανιότερα αντιμετωπίζονται φαινόμενα, όπως ο ηλεκτρονικός - διαδικτυακός εκφοβισμός (17%), ο ρατσιστικός εκφοβισμός (28%) και ο σωματικός εκφοβισμός (39%).

Πίνακας 5. Συχνότητες και σχετικές συχνότητες για τις μορφές σχολικού εκφοβισμού που παρατηρούν οι εκπαιδευτικοί

		Συχνότη τα	Ποσοστό
Λεκτικός εκφοβισμός	Ναί	90	90,0%
	Όχι	10	10,0%
Σωματικός εκφοβισμός	Ναί	39	39,0%
	Όχι	61	61,0%
Κοινωνική απομόνωση και αποκλεισμός	Ναί	64	64,0%
	Όχι	36	36,0%
Σεξουαλικός εκφοβισμός	Ναί	5	5,0%
	Όχι	95	95,0%
Ρατσιστικός εκφοβισμός	Ναί	28	28,0%
	Όχι	72	72,0%
Ηλεκτρονικός- Διαδικτυακός εκφοβισμός	Ναί	17	17,0%
	Όχι	83	83,0%

Στον πίνακα 6 παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση φαινομένων σχολικού εκφοβισμού. Παρατηρούμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό των εκπαιδευτικών του δείγματος θεωρεί πως σε τέτοια φαινόμενα συμβάλλουν κυρίως ψυχολογικοί παράγοντες (88%), η προβολή βίας από τα ΜΜΕ (86%) και το οικογενειακό περιβάλλον (81%).

Πίνακας 6. Συχνότητες και σχετικές συχνότητες για τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση φαινομένων σχολικού εκφοβισμού

		Συχνότη τα	Ποσοστό
Οικογενειακό περιβάλλον	Ναί	81	81,0%
	Όχι	19	19,0%
Προβολή βίας από τα	Ναί	86	86,0%

MME και το διαδίκτυο	Όχι	14	14,0%
Έλλειψη εκπαιδευτικών προγραμμάτων πρόληψης	Ναί	60	60,0%
	Όχι	40	40,0%
Ρατσισμός-Ξενοφοβία	Ναί	64	64,0%
	Όχι	36	36,0%
Ψυχολογικοί παράγοντες-αδυναμία	Ναί	88	88,0%
	Όχι	12	12,0%
Σωματική δύναμη-αδυναμία	Ναί	67	67,0%
	Όχι	33	33,0%

Οι επόμενες ερωτήσεις που τέθηκαν στους εκπαιδευτικούς είχαν ως στόχο να αναδείξουν τις κατάλληλες ενέργειες που μπορούν να γίνουν, ώστε να προληφθεί και να αντιμετωπιστεί ο σχολικός εκφοβισμός.

Από την ανάλυση προέκυψε (πίνακας 7) ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ως καταλληλότερες ενέργειες για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού τη συζήτηση με τους εμπλεκόμενους μαθητές (μ.τ. 4.66, τ.α. 0.54), τη συζήτηση με τους γονείς των μαθητών (μ.τ. 4.68, τ.α. 0.51) και τη συνδρομή ειδικών και αρμόδιων φορέων (μ.τ. 4.52 τ.α. 0.76). Επίσης, από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ως σημαντικότερα μέτρα πρόληψης του σχολικού εκφοβισμού τις κοινές θετικές δραστηριότητες (μ.τ. 4.49, τ.α. 0.74), τις ομάδες συζήτησης για γονείς (μ.τ. 4.41 τ.α. 0.74) και τη συνεργατική μάθηση (μ.τ. 4.34, τ.α. 0.85) Επίσης, αρκετά σημαντικούς θεωρούν τους κανόνες της τάξης που αφορούν τον εκφοβισμό (μ.τ. 4.02, τ.α. 1.03).

Πίνακας 7. Μέση τιμή, τυπική απόκλιση, ελάχιστη και μέγιστη τιμή για τις ενέργειες που μπορούν να αντιμετωπίσουν και να συμβάλλουν στην πρόληψη φαινομένων σχολικού εκφοβισμού

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστο	Μέγιστο
Αντιμετώπιση				
Παραπομπή του δράστη στον διευθυντή	3,42	1,18	1	5
Τιμωρία του δράστη	3,35	1,26	1	5
Αλλαγή σχολείου για τον δράστη	2,79	1,38	1	5
Συζήτηση με τους εμπλεκόμενους μαθητές	4,66	0,54	3	5
Συζήτηση με τους γονείς των μαθητών	4,68	0,51	3	5
Η συνδρομή ειδικών και αρμόδιων φορέων	4,52	0,76	2	5
Πρόληψη				

Κανονισμοί της τάξης για τον εκφοβισμό	4,02	1,03	1	5
Καθορισμός κυρώσεων	3,88	0,98	1	5
Ομαδοσυνεργατική μάθηση	4,34	0,85	1	5
Κοινές θετικές δραστηριότητες	4,49	0,74	1	5
Αυξημένη επιτήρηση στα διαλείμματα	3,91	0,99	1	5
Ομάδες συζήτησης για γονείς	4,41	0,74	2	5

Τέλος, στον πίνακα 8 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που αφορούν τις ενέργειες και τις γνώσεις των εκπαιδευτικών πάνω σε θέματα σχολικού εκφοβισμού. Από την ανάλυση των απαντήσεων προέκυψε πως οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με το ότι πρέπει να προβαίνουν σε παρεμβάσεις προκειμένου να προληφθούν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού (μ.τ. 4.45, τ.α. 0.72) και με το ότι χρειάζονται επιμόρφωση (μ.τ. 4.47, τ.α. 0.64) και βοήθεια από ειδικούς (ψυχολόγους, αρμοδίους φορείς) προκειμένου να διαχειριστούν τον σχολικό εκφοβισμό (μ.τ. 4.45, τ.α. 0.70). Τέλος, προέκυψε ότι δεν είναι σίγουροι αν είναι κατάλληλα εφοδιασμένοι προκειμένου να διαχειριστούν τέτοιου είδους περιστατικά στο σχολείο (μ.τ. 3.16, τ.α. 0.77).

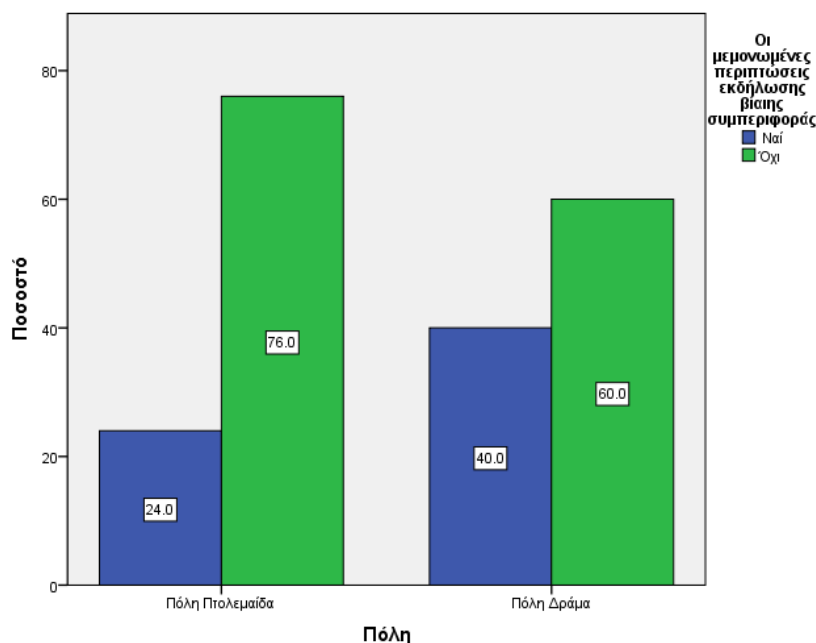
Πίνακας 8. Μέση τιμή, τυπική απόκλιση, ελάχιστη και μέγιστη τιμή

	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστο	Μέγιστο
Θεωρείται σημαντικό ο εκπαιδευτικός να προβαίνει σε παρεμβάσεις προκειμένου να προληφθούν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού	4,45	0,72	2	5
Θεωρείτε ότι είστε κατάλληλα εφοδιασμένος/η προκειμένου να διαχειριστείτε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού στο σχολείο;	3,16	0,77	1	5
Θεωρείτε ότι χρειάζεται να επιμορφωθείτε σχετικά με τη διαχείριση του σχολικού εκφοβισμού;	4,47	0,64	2	5
Θεωρείτε ότι χρειάζεστε βοήθεια από ειδικούς (ψυχολόγους, αρμοδίους φορείς) προκειμένου να διαχειριστείτε τον σχολικό εκφοβισμό;	4,45	0,70	2	5

4.3 Διαφοροποιήσεις στις απόψεις των εκπαιδευτικών ανάλογα με την πόλη στην οποία εργάζονται

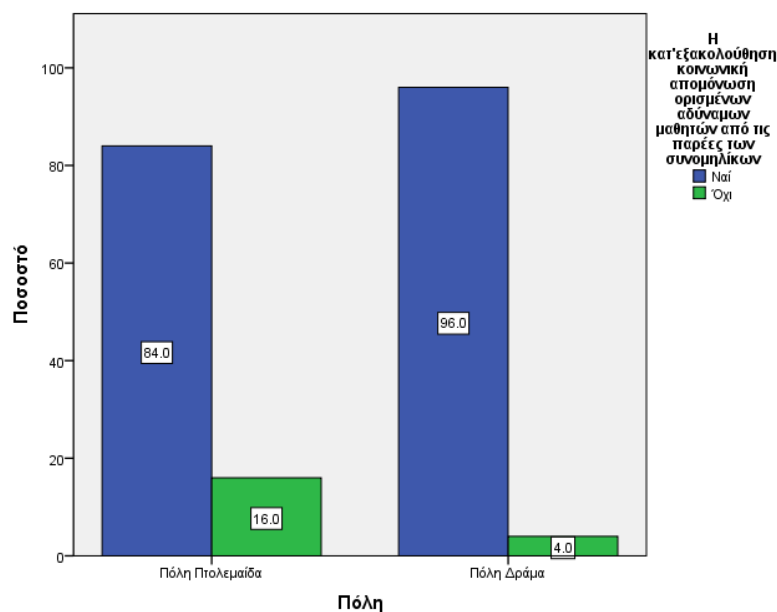
Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των απαντήσεων ανάλογα με την πόλη στην οποία εργάζονται οι εκπαιδευτικοί. Η παρουσίαση περιλαμβάνει μόνο τα στατιστικά σημαντικά ευρήματα.

Αρχικά, στο διάγραμμα 1 αποτυπώνονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών ανά πόλη, με τη μορφή σχετικών συχνοτήτων (ποσοστών), στην ερώτηση για το αν θεωρούν ότι οι μεμονωμένες περιπτώσεις εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς συνιστούν ενέργεια σχολικού εκφοβισμού. Από τον έλεγχο X² προέκυψε πως υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση στις απόψεις των εκπαιδευτικών ($p=0.041$), με τους εκπαιδευτικούς της Δράμας να συμφωνούν σε μεγαλύτερο ποσοστό (40%) με το ότι οι μεμονωμένες περιπτώσεις εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς συνιστούν ενέργεια σχολικού εκφοβισμού σε σύγκριση με τους εκπαιδευτικούς της Πτολεμαΐδας (24%).

Διάγραμμα 1. Διαφοροποίηση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς των δύο πόλεων για το αν οι μεμονωμένες περιπτώσεις εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς είναι ενέργεια σχολικού εκφοβισμού

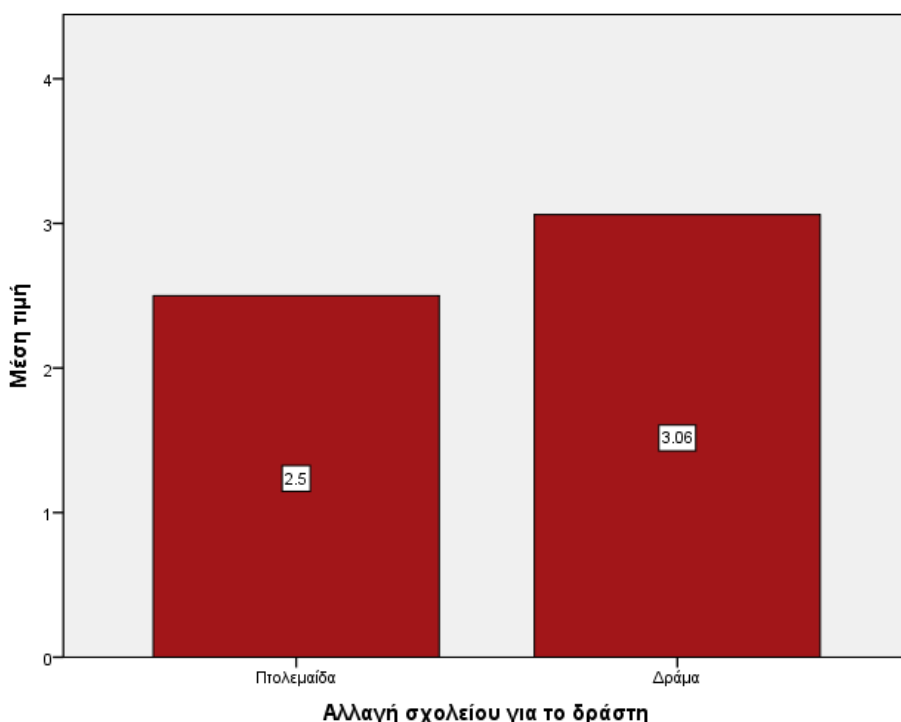
Στη συνέχεια, στο διάγραμμα 2, παρουσιάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών ανά πόλη, με τη μορφή σχετικών συχνοτήτων (ποσοστών), για το αν η κατ' εξακολούθηση κοινωνική απομόνωση ορισμένων αδύναμων μαθητών αποτελεί ενέργεια σχολικού εκφοβισμού.

Διάγραμμα 2. Διαφοροποίηση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς των δύο πόλεων για το αν η κατ' εξακολούθηση κοινωνική απομόνωση ορισμένων αδύναμων μαθητών είναι ενέργεια σχολικού εκφοβισμού

Από τον έλεγχο χ^2 προέκυψε πως υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση στις απόψεις των εκπαιδευτικών ανά πόλη ($p=0.046$), με τους εκπαιδευτικούς της Δράμας να συμφωνούν σε μεγαλύτερο ποσοστό (96%) με το ότι η κατ' εξακολούθηση κοινωνική απομόνωση ορισμένων αδύναμων μαθητών αποτελεί ενέργεια σχολικού εκφοβισμού σε σύγκριση με τους εκπαιδευτικούς της Πτολεμαΐδας (80%).

Τέλος, στο διάγραμμα 3 παρουσιάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών ανά πόλη για το αν η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος του δράστη θα μπορούσε να συμβάλει στην αντιμετώπιση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού. Από τον έλεγχο t-test για 2 ανεξάρτητα δείγματα προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικοί από τη Δράμα (μ.τ. 3.06) συμφωνούν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εκπαιδευτικούς της Πτολεμαΐδας (μ.τ. 2.5) με το ότι η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος του δράστη θα μπορούσε να συμβάλει στην αντιμετώπιση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού ($p=0.036$).

Διάγραμμα 3. Διαφοροποίηση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς των δύο πόλεων για το αν η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος του δράστη θα μπορούσε να συμβάλει στην αντιμετώπιση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού

Συζήτηση - Συμπεράσματα

Στην παρούσα έρευνα έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης των απόψεων που έχουν οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των πόλεων Δράμας και Πτολεμαΐδας για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, τις πρακτικές διαχείρισής του και τις ανάγκες επιμόρφωσης και υποστήριξής τους. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων συνοψίζονται παρακάτω:

α) Από την έρευνα διαφαίνεται ότι η πλειονότητα των εκπαιδευτικών (76%) δεν έχει λάβει επιμόρφωση σχετική με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Παρόλ' αυτά, οι περισσότεροι γνωρίζουν τι είναι ο σχολικός εκφοβισμός και μπορούν να τον διακρίνουν από άλλες μορφές συμπεριφοράς των μαθητών οι οποίες είναι απλά αρνητικές και ανεπιθύμητες. Αυτό δείχνει, κατά τη γνώμη μας, το μεγάλο ενδιαφέρον τους γι' αυτό το φαινόμενο και την ευαισθησία τους.

β) Από τις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνας διαπιστώνεται ότι στα σχολεία τους εντοπίζουν την ύπαρξη περιστατικών σχολικού εκφοβισμού, κυρίως με τη μορφή υβριστικών και κοροϊδευτικών σχολίων. Ωστόσο, έρευνες στην Ολλανδία και στον Καναδά έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται ένα μικρό μόνο μέρος από το σύνολο των περιστατικών

σχολικού εκφοβισμού που λαμβάνουν χώρα στα σχολεία τους (Αρτινοπούλου, 2001· Craig, Pepler & Atlas, 2000).

γ) Οι μορφές του σχολικού εκφοβισμού που κυριαρχούν είναι αρχικά ο λεκτικός εκφοβισμός, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την Ευρωπαϊκή Έρευνα που διεξήχθη στην Ελλάδα με συντονιστή το «Χαμόγελο του Παιδιού», (Ευρωπαϊκή Έρευνα για τον Σχολικό Εκφοβισμό, 2012) και την έρευνα του ΕΨΥΠΕ (2012). Παρόμοια αποτελέσματα παρατηρήθηκαν σε έρευνες στη Γερμανία, έρευνα του Schwind και μαθητική έρευνα της Νυρεμβέργης το 1994 (Nuremberg Pupils Survey), αλλά και στη Γαλλία, όπου διαπιστώθηκε ότι συχνότερη είναι η λεκτική βία σε ποσοστό 58% (Αρτινοπούλου, 2001). Επίσης σημαντικό είναι και το ποσοστό της κοινωνικής απομόνωσης ορισμένων μαθητών (64%), ενώ δεν παρατηρούνται φαινόμενα σεξουαλικού και ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

δ) Οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση του φαινομένου, σύμφωνα με την παρούσα έρευνα, είναι κυρίως ψυχολογικοί (88%), αλλά εξίσου σημαντική είναι και η επίδραση που ασκούν στους μαθητές τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο, καθώς και το οικογενειακό τους περιβάλλον. Και η έρευνα του Πανεπιστημίου της Βιέννης το 1994 στην Αυστρία εντοπίζει τις αιτίες της επιθετικότητας των μαθητών στο κοινωνικό τους περιβάλλον και στα ατομικά χαρακτηριστικά τους.

ε) Καταλληλότερες ενέργειες για την αντιμετώπιση του φαινομένου οι εκπαιδευτικοί θεωρούν τη συζήτηση με τους εμπλεκόμενους μαθητές και τους γονείς τους, όπως δείχνει και πρόσφατη έρευνα των Λαμπροπούλου και Μάνεση (2014), καθώς και τη συνδρομή ειδικών και αρμόδιων φορέων. Στο σημείο αυτό παρατηρήθηκε διαφοροποίηση μεταξύ των δύο πόλεων, καθώς όσοι εργάζονται στη Δράμα συμφωνούν σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτούς που εργάζονται στην Πτολεμαΐδα με το ότι η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος του δράστη θα μπορούσε να συμβάλλει στην αντιμετώπιση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού.

στ) Επιπλέον, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί επισημαίνουν την αξία των κοινών θετικών δραστηριοτήτων και της συνεργατικής μάθησης στην πρόληψη του φαινομένου, καθώς και της εμπλοκής των γονέων μέσα από ομάδες συζήτησης. Παρόλ' αυτά η έρευνα των Λαμπροπούλου και Μάνεση (2014) διαπίστωσε ότι λιγότεροι εφαρμόζουν προγράμματα ενδυνάμωσης της ομάδας και επίλυσης των συγκρούσεων με το σύνολο των μαθητών.

ζ) Τέλος, φαίνεται ότι έχουν συνειδητοποιήσει την ανάγκη παρέμβασής τους προκειμένου να προληφθούν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού, αλλά δεν είναι σίγουροι για το αν και κατά πόσο είναι κατάλληλα εφοδιασμένοι να διαχειριστούν το φαινόμενο. Γι' αυτούς τους λόγους δηλώνουν ότι χρειάζονται επιμόρφωση και βοήθεια από ειδικούς. Σε παρόμοια διαπίστωση προβαίνει και η ποιοτική έρευνα της Gleason (2011) σε εκπαιδευτικούς και διευθυντές Μέσης Εκπαίδευσης. Αντίθετα, οι έρευνες των Ziegler & Rosenstein - Manner (1991) και Unnever & Cornell (2003) έδειξαν ότι υπάρχει διάσταση απόψεων σχετικά με την παρέμβασή τους, καθώς οι μαθητές θεωρούν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών δεν παρεμβαίνει στα περιστατικά εκφοβισμού.

η) Αναφορικά με τον τόπο εργασίας τους, δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις στις απόψεις των εκπαιδευτικών των δύο πόλεων, παρά μόνο στις απόψεις τους για τις μορφές συμπεριφοράς που εντάσσονται στον σχολικό εκφοβισμό και την αποτελεσματικότητα της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος ως τρόπου αντιμετώπισης του φαινομένου.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας, λοιπόν, διαπιστώνεται ότι υπάρχει διάθεση εκ μέρους των εκπαιδευτικών να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση και στην πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού, αλλά χρειάζονται στήριξη σ' αυτή τους την προσπάθεια, επιμόρφωση και βοήθεια από ειδικούς επιστήμονες και αρμόδιους φορείς. Προκύπτει, επομένως, η ανάγκη σχεδιασμού και υλοποίησης επιμορφωτικών προγραμμάτων που να τους προετοιμάζουν και να τους παρέχουν τα κατάλληλα εφόδια, ώστε να αντιμετωπίσουν τα περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού στα σχολεία τους, κυρίως όμως, ώστε να αναπτύξουν τρόπους και τεχνικές πρόληψης του φαινομένου. Προκύπτει, επίσης, και η ανάγκη να στηρίζονται τα σχολεία και οι εκπαιδευτικοί από ειδικούς επιστήμονες και αρμόδιους, δημόσιους ή δημοτικούς, φορείς.

Βέβαια, η παρούσα έρευνα, όπως και κάθε άλλη που χρησιμοποιεί ως ερευνητικό εργαλείο το γραπτό ερωτηματολόγιο, υπόκειται στους περιορισμούς που συνοδεύουν τη χρήση του (Κελπανίδης, 1999). Αυτό σημαίνει ότι τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν αποτυπώνουν τις απόψεις των εκπαιδευτικών του δείγματος και τις πρακτικές που δηλώνουν ότι εφαρμόζουν και δεν ταυτίζονται κατ' ανάγκη με αυτά που πραγματικά συμβαίνουν στη σχολική πραγματικότητα.

Επιπλέον, το μέγεθος του δείγματος, καθώς και το γεγονός ότι η έρευνα περιορίστηκε σε δύο επαρχιακές πόλεις δεν επιτρέπει να γίνουν γενικεύσεις στον ευρύτερο πληθυσμό. Όμως, τα ευρήματά της μπορούν μελλοντικά να αποτελέσουν αφορμή για την οργάνωση συστηματικότερων ερευνών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γιαννακοπούλου, Ε, (2014). *Ο σχολικός εκφοβισμός ως βιωμένη εμπειρία: οι αφηγήσεις των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Αχαΐας*. Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Creswell, J. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Ίων/Έλλην.
- Ευρωπαϊκή Έρευνα για τον Σχολικό Εκφοβισμό, (2012). Europe's Antibullying Campaign Project. Συντονιστής έργου: «Το Χαμόγελο του Παιδιού». Ανακτήθηκε στις 17-3-2015 από <http://www.e-abc.eu/gr/ereuna/>
- ΕΨΥΠΕ, (2012). Δελτίο Τύπου. 7-12-2012. Ανακτήθηκε στις 16-3-2015 από http://epsype.blogspot.gr/p/blog-page_16.html

- Gleason, K. (2011). *How Teachers Deal with Bullying: Best Practices for Identifying and Dealing with Bullying Behaviors among High School Students*. Ανακτήθηκε στις 5-3-2015 από <http://eric.ed.gov/?q=bullying&ft=on&id=ED518580>
- Craig, W., Pepler, D. & Atlas, R., (2000). Observations of Bullying in the Playground and in the Classroom. *School Psychology International*, v.21 n.1, Feb 2000, p. 22-36.
- Javeau, C. (2000). *Η Έρευνα με Ερωτηματολόγιο. Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή*. Αθήνα: Τυπωθήτω. Γιώργος Δάρδανος.
- Ziegler, S. & Rosenstein- Manner, M. (1991). Bullying at School: Toronto in an International Context. *Research Services* No. 196.
- Farrington, D. (1993). Understanding and preventing bullying. In M. Tonny and N. Morris (eds). *Crime and justice, vol. 17*. Chicago; University of Chicago Press
- Κελπανίδης, Μ. (1999). *Μεθοδολογία της παιδαγωγικής έρευνας με στοιχεία στατιστικής*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Kennedy, T., Russom, A. & Kevorkian, M. (2012). Teacher and administrator perceptions of bullying in schools. *International Journal of Education Policy and Leadership* 7(5). Ανακτήθηκε στις 12-3-2015 από <http://eric.ed.gov/?q=bullying&ft=on&id=EJ986398>
- Λαμπροπούλου, Α. & Μάνεσης, Ν. (2014). Σχολικός εκφοβισμός: Ενέργειες εκπαιδευτικών για την πρόληψη και την αντιμετώπισή του. *PEDAGOGY theory & praxis*, 12/2014. σ.83-89.
- Μανιάτης, Π. (2010). Σχολική βία και ετερότητα στην Ελλάδα. Η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. *Μέντορας*, τ. 12. Ανακτήθηκε στις 16-3-2015 από http://www.pi-schools.gr/download/publications/mentor/mentor_12.pdf
- O'Connell, P., Sedighdeilami, F., Pepler, D., Craig, W., Connolly, J., Atlas, R., Smith, C. & Charach, A. (1997). *Prevalence of Bullying and Victimization among Canadian Elementary and Middle School Children*. Ανακτήθηκε στις 5-3-2015 από <http://eric.ed.gov/?q=Craig%2c+Pepler%2c+%26+Atlas%2c+2000&id=ED427834>
- Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και Βία στο Σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε*. Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
- Παπαδόπουλος, Σ., Ασλανίδου, Σ., Γεωργιάδης, Μ., Μενεξές, Γ., Οικονόμου, Α., Πάντα, Δ. & Σταυρίδης, Φ. (2008). *Η Διαχείριση του Χρόνου στην Εκπαιδευτική Διαδικασία*. Ερευνητική Μελέτη. Θεσσαλονίκη.
- Παραδεισιώτη, Α. & Τζιόγκουρος, Χ. (2008). *Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο*. Εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτικούς. Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Daphne. Λευκωσία. Ανακτήθηκε στις 3-3-2015 από http://www.moec.gov.cy/edu_psychology/pdf/dafni_teachers.pdf
- Παρατηρητήριο Πρόληψης για τη Σχολική Βία και τον Εκφοβισμό της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, (2014). Ανακτήθηκε στις 26/2/2015 από <http://www.pdeamth.gr/paratiritiriovias/index.php/arthaerev/37-paratiritirio-vias>

Smith, P.K. & Sharp, S., (eds) (1994). *School bullying: Insights and Perspectives*, Routledge, London.

Tattum, D & Tattum, E. (1992). *Social Education and Personal Development*, London: David Fulton

Unnever & Cornell (2003). The Culture of Bullying in Middle School. *Journal of School Violence*, v2, n2, p. 5-27. Ανακτήθηκε στις 4-3-2015 από <http://eric.ed.gov/?q=Unnever+and+Cornell+&id=EJ677689>